

Magdalena Ickiewicz-Sawicka

Politechnika Białostocka

ORCID: 0000-0002-1833-3642

m.ickiewicz@pb.edu.pl

Generał Slobodan Praljak – chorwacki zbrodniarz intelektualista (studium przypadku)

Wstęp

Chorwacja, południowa kraina skąpana w słońcu, przyciąga urokliwymi miasteczkami, pozostałościami po pałacu Dioklecjana czy austro-węgierskim (dość krótkim) dziedzictwem. Chorwacki naród zawsze podkreśla swoje zachodnio-łacińskie korzenie i przywiązanie do katolickiego kręgu kulturowego w opozycji do bizantyjsko-prawosławnej spuścizny cyrylicznej Serbii. Państwo zaznacza tym samym przynależność do świata kultury zachodnioeuropejskiej, odwracając się od bałkańskiej (w domyśle: południowo-wschodniej) sukcesji. Jednak liczne historyczne doświadczenia tego kraju wskazują, że ta ziemia jest równie (a nawet zdecydowanie bardziej) nasycona krwią niewinnych ofiar, jak pozostałe bałkańskie, a trafniej postjugosłowiańskie jej części. Zbrodnicze działania Slobodana Praljaka – antybohatera niniejszego opracowania wpisują się w tę historię.

Celem artykułu jest zaprezentowanie sylwetki, charakteru i aktywności chorwackiego gen. Slobodana Praljaka, który dla większości chorwackiego społeczeństwa jest bohaterem narodowym, a dla społeczności międzynarodowej zbrodniarzem wojennym, odpowiedzialnym za liczne zbrodnie wojenne popełnione zarówno wobec ludności cywilnej, jak i przeciwko materialnemu dziedzictwu na terytorium byłej Jugosławii. Gen. Praljak był m.in. odpowiedzialny za zniszczenie mostu w Mostarze – zabytku klasy UNESCO, perły architektury osmańskiej (ob. w Bośni i Hercegowinie). Akt dewastacji tego unikalnego obiektu odbył się podczas chorwackiej akcji pacyfikacyjnej skierowanej przeciwko Boszniakom¹, zamieszkującym okolice Mostaru. W związku z tym autorka artykułu postawiła następujące pytania badawcze:

¹ Bośniacy: 1) serb.-chorw. *Bosanci*, dawniej nazwa ogółu mieszkańców Bośni i Hercegowiny oraz tradycyjna nazwa Muzułmanów zamieszkujących Jugosławię; 2) Boszniacy, serb.-chorw.

- 1) Jak są psychologiczno-socjologiczne symptomy zbrodniarzy wojennych?
- 2) Jaka jest skala przywiązania chorwackiego państwa (zarówno władz państwowych jak i społeczeństwa) do wojennych narracji związanych z ostatnimi konfliktami zbrojnymi?
- 3) Jaki jest obraz Slobodana Praljaka w chorwackim społeczeństwie?

Na podstawie postawionych pytań badawczych skonstruowano następujące hipotezy badawcze:

1) Psychologiczno-socjologiczne symptomy zbrodniarzy wojennych wskazują na, z jednej strony, nadmierne przywiązanie do narodowych wartości, z drugiej zaś – pogardę i brak szacunku do przeciwników zarówno politycznych, jak i militarnych. Zbrodniarze wojenni odznaczają się wysokim poziomem egoizmu i narcyzmu, widoczną charyzmą i bezwzględny przekonaniami wobec wyznawanej ideologii.

2) Jak przebiegał proces karny S. Praljaka?

3) Skala przywiązania chorwackiego państwa (zarówno władz państwowych jak i społeczeństwa) do wojennych narracji związanych z ostatnimi konfliktami zbrojnymi jest wyjątkowo wysoka, a chorwacka opinia publiczna pozytywnie ocenia, usankcjonowanych prawem i potwierdzonych ostatecznym wyrokiem skazującym autentycznych zbrodniarzy wojennych, ponieważ to oni odzwierciedlają przekonania i poglądy chorwackiego społeczeństwa, które jeszcze nie zmierzyło się ze zbrodniami chorwackich nazistów² z okresu II wojny światowej.

4) Obraz Slobodana Praljaka w chorwackim społeczeństwie jest wyjątkowo pozytywny. Rodacy uważają go za bohatera narodowego, wojennego patriotę i obrońcę chorwackiej racji stanu.

Bošnjaci, po wojnie 1992–1994 nazwą tą określa się przede wszystkim muzułmanów bośniackich, którzy zamieszkują Bośnię i Hercegowinę (ok. 1,9 mln). Muzułmanie bośniaccy są Słowianami poddanyymi od XV w. procesowi islamizacji, nasilonemu zwłaszcza w XVIII i XIX w. Motywacje konwersji na islam były różnorodne, najczęściej społeczno-ekonomiczne, ale również religijne (m.in. związane z bogomilami), później także kulturowo-polityczne. Oryginalną kulturę Bośniaków wyróżnia zachowane dawne tradycje słowiańskie nasycone silnym komponentem orientalnym. W obrzędowości dorocznej i rodzinnej zachowały się elementy tradycji słowiańskiej okresu przedchrześcijańskiego, a także późniejsze wpływy Cerkwi prawosławnej i ruchu bogomilów, zmieszane z tradycją orientalną. Wpływy tureckie są widoczne zwłaszcza w tradycyjnej kulturze materialnej: budownictwie mieszkalnym, odzieży, pożywieniu, życiu rodzinnym i stosunkach społecznych zostały podporządkowane przepisom Koranu. Boszniacy obchodzą święta muzułmańskie (*bajram*) oraz niektóre chrześcijańskie związane z tradycją prawosławną. Boszniacy zachowują bogaty i żywy folklor słowny, muzyczny i taneczny (m.in. pieśni miłosne – *sevdalinki*, taniec *kolo* – tradycja serbska) – źródło: *Encyklopedia PWN*, hasło: Bośniacy, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Bosniacy;4007777.html> (data dostępu: 29.07.2024).

² Ustaša – Chorwacki Ruch Rewolucyjny (chorw. *Ustaša – Hrvatski revolucionarni pokret*), skrajnie prawicowy, ultranacjonalistyczny, faszystowski, ultrakonserwatywny i klerykalny – zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Encyklopedia_Britannica (data dostępu: 2.08.2024).

Slobodan Praljak – opis działalności (*modus operandi*)

Slobodan Praljak – przywódca bośniackich Chorwatów w Republice Herceg-Bośni był „wyjątkowo” barwną postacią i przykładem człowieka wielu talentów, profesji i wyjątkowych umiejętności związanych z przystosowaniem się do nowych zmieniających się warunków. Potocznie można go określić „człowiekiem orkiestrą”, ale z silną południowosłowiańską tożsamością. Posiadał również wyjątkowe cechy przywódcze, które wykorzystywał, będąc wykształconym inżynierem, filozofem, socjologiem, dramaturgiem, reżyserem filmowym i teatralnym, a także dobrze prosperującym biznesmenem. Jednak do historii chorwackiej kryminologii przeszedł jako zbrodniarz wojenny i emerytowany generał chorwackiej armii (Chorwackiej Rady Obrony – HVO³) oraz armii chorwackiej w Republice Herceg-Bośni⁴.

Slobodan Praljak ukończył w 1970 r. inżynierię elektryczną na Wydziale Elektroniki i Informatyki w Zagrzebiu. W 1971 r. filozofię i socjologię na Wydziale Filozofii w Zagrzebiu, rok później ukończył Akademię Teatralną, Filmową i Telewizyjną (ob. Akademia Sztuki Dramatycznej) w Zagrzebiu. W latach 70. i 80. był dyrektorem teatralnym w Zagrzebiu, Osijeku i w Mostarze. Wyreżyserował też serial telewizyjny *Blesan i tulipan*, dramaty *Novela od Stanca* i *Sargaško more*, film dokumentalny *Smrt psa* (1980), film *Povratak Katarine Kožul* (1989) oraz dokumentalne filmy wideo *Sandžak* i *Duhan* (oba w 1990)⁵. Historia S. Praljaka jako naukowca, artysty i intelektualisty nie jest bynajmniej odosobnionym przypadkiem w XX-wiecznej Europie. Przykładowo wyraźnie po stronie niemieckich nazistów opowiedział się filozof Martin Heidegger⁶. Ten fakt przeczy rozpowszechnionej narracji, że zbrodniarze wojenni byli prymitywnymi „bestiami” mordującymi bez wytchnienia niewinne ofiary. Do tego kręgu wojskowych i filozofów urzeczonych zbrodniczą ideologią należał również S. Praljak.

Wstąpił do sił zbrojnych Republiki Chorwacji w 1991 r. Następnie w latach 1992–1993 był jednym z czternastu członków Rady Obrony Narodowej Republiki Chorwacji oraz Chorwackiej Państwowej Komisji ds. Stosunków

³ Chorwacka Rada Obrony (chorw. *Hrvatsko vijeće obrane*, HVO) – siły zbrojne Chorwackiej Republiki Herceg-Bośni utworzone w 1992 r. w trakcie wojny w Bośni i Hercegowinie – W. Hebda, *Serbsko-chorwackie stosunki polityczne na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2018, s. 12.

⁴ J. Pehar (red.), *Hrvatska enciklopedija Bosne i Hercegovine*, t. 2, Mostar 2015; L. Markešić, *O izlazima iz bespuća hrvatske politike u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2012; I. Lovrenović, M. Jergović, *Bosna i Hercegovina. Budućnost nedovršenog rata*, Zagreb 2010.

⁵ http://hrfilm.hr/baza_redatelj.php?id=73 (data dostępu: 31.07.2024).

⁶ Martin Heidegger – niemiecki filozof, w swojej pracy zajmował się głównie zagadnieniami z zakresu fenomenologii, hermeneutyki i egzystencjalizmu. W 1928 r. uzyskał tytuł w dziedzinie filozofii, a 23 kwietnia 1933 r. został rektorem Uniwersytetu we Fryburgu i wstąpił do NSDAP. Publicznie popierał ideologię narodowego socjalizmu. Wprawdzie rok później podał się do dymisji, lecz członkiem NSDAP pozostał aż do 1945 r. – zob. *Encyklopedia PWN*, hasło: Martin Heidegger, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3910659> (data dostępu: 5.10.2024).

z UNPROFOR⁷. Pełnił też funkcję Wysokiego Przedstawiciela Ministerstwa Obrony Republiki Chorwacji, a 13 maja 1993 r. został mianowany przedstawicielem Ministerstwa Obrony Republiki Chorwacji w Chorwackiej Republice Herceg-Bośni⁸. Jednocześnie od 24 lipca do 8 września 1993 r. był szefem Sztabu Chorwackiej Rady Obrony. Jego decyzje przyczyniły się do określenia linii obrony HVO⁹ dla Sił Zbrojnych Bośni i Hercegowiny. Następnie wszedł w spór z dowódcą batalionu wojskowego HVO Mladenem Naletiliciem „Tuta” i po tym incydencie zrezygnował ze stanowiska szefa Sztabu Generalnego HVO¹⁰. Właśnie w tym samym roku został zburzony Stary Most¹¹ w Mostarze, a tzw. społeczność międzynarodowa obarczyła odpowiedzialnością za ten akt zniszczenia perły architektury osmańskiej Chorwacką Radę Obrony, którą dowodził Slobodan Praljak. Ich wspólnym celem było przejęcie kontroli nad terenami Bośni i Hercegowiny poprzez przymusowe wysiedlenia dziesiątek tysięcy Boszniaków, by dokonać w ten sposób zjednoczenia narodu chorwackiego zarówno w Chorwacji, jak i w Bośni¹².

Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (ICTY) potwierdził, że ten plan wprowadzano w życie poprzez czystki etniczne wobec Boszniaków, dokonanych m.in. w gminach: Gornji Vakuf, Jablanica, Prozor, Mostar, Ljubuszki, Stolac i Czapljina między połową stycznia 1993 r. a kwietniem 1994 r. Siły HVO prowadziły tam operacje wojskowe, w tym rozpowszechnione i systematyczne ataki wymierzone w ludność cywilną, doprowadzając w ten sposób do masowych aresztowań i uwięzienia tysięcy muzułmańskich cywilów, oddzielania mężczyzn od kobiet, dzieci i ludzi starszych, przetrzymywanie w nieludzkich warunkach w sieci ośrodków zatrzymań HVO, zabójstw (tymi słowami określił to prokurator)¹³. Jednocześnie ICTY podtrzymał, że

⁷ UNPROFOR (ang. *United Nations Protection Force* – Siły Ochronne Organizacji Narodów Zjednoczonych) – misja pokojowa na terenie byłej Jugosławii, powołana na mocy rezolucji 743 (1992) z dnia 21 lutego 1992 r. Rady Bezpieczeństwa ONZ, <https://peacekeeping.un.org/en/mission/unprofor> (data dostępu: 2.08.2024).

⁸ The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia Case No. It-04-74-T The Prosecutor of the Tribunal Against Jadranko Prlic, Bruno Stojic Slobodan Praljak, Milivoj Petkovic, Valentin Coric And Berislav Pusi, <https://www.icty.org/x/cases/prlic/ind/en/080611.pdf> (data dostępu: 2.08.2024).

⁹ HVO (chorw. *Hrvatsko vijeće obrane*, HVO) – siły zbrojne Chorwackiej Republiki Herceg-Bośni utworzone w 1992 r. w trakcie wojny w Bośni i Hercegowinie, <https://enciklopedija.hr/clanak/hrvatsko-vijece-obrane> (data dostępu: 2.08.2024).

¹⁰ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/tko-je-bio-slobodan-praljak-imao-je-tri-diplome-kontroverzan-ratni-put-ali-i-nevjerovatnu-obiteljsku-pricu-sa-suprugom-i-velikim-prijateljem-6795618> (data dostępu: 2.08.2024).

¹¹ Stary Most (bośn. *Stari Most*) – kamienny most przewieszony nad rzeką Neretwą w mieście Mostar w Bośni i Hercegowinie, wpisany na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/list/946/> (data dostępu: 2.08.2024).

¹² Trybunał ONZ – będzie wewnętrzne śledztwo ws. śmierci Praljaka, <https://tvn24.pl/swiat/trybunal-onz-bedzie-wewnetrzne-sledztwo-ws-smierci-praljaka-ra795085-ls2575394> (data dostępu: 3.08.2024).

¹³ Ibidem.

HVO od czerwca 1993 r. prowadziło prawie dziesięciomiesięczne oblężenie wschodniego Mostaru, gdzie dochodziło do zbrodni na ludności cywilnej¹⁴.

Głównym celem sprawców było szerzenie terroru wobec Boszniaków zamieszkujących wschodnią część miasta. Ludność cywilna, która podwoiła się tam do 55 tys. osób w wyniku czystek etnicznych na Muzułmanach¹⁵ z zachodniego Mostaru i innych gmin, była poddawana nieustannemu ostrzałowi i zmuszona do życia w ekstremalnie trudnych warunkach¹⁶.

Prowadzący sprawę prokurator potwierdził, że do międzynarodowego konfliktu zbrojnego doszło, gdyż Chorwacja sprawowała ogólną kontrolę nad HVO. Według tej zorganizowanej akcji władze w Zagrzebiu zwolniły oficerów chorwackiej armii, by dowodzili siłami HVO w Bośni, zapewniając w ten sposób wsparcie logistyczne dla sił chorwackiej armii aby bezpośrednio uczestniczyły w konflikcie. Trybunał podtrzymał także, że główni członkowie ówczesnego przywództwa, w tym prezydent Franjo Tuđman, minister obrony Gojko Šušak i gen. Janko Bobetko, mieli wspólny cel (działali wspólnie i w porozumieniu), jakim było dokonanie czystek etnicznych wobec bośniackich Muzułmanów (Boszniaków) i przyczynili się do jego realizacji (sprawstwo kierownicze)¹⁷.

Proces Slobodana Praljaka przed ICTY – kalendarium (oskarżenie, postępowanie sądowe, wyrok)

Praljak 5 kwietnia 2004 r. dobrowolnie zgłosił się przed oblicze ICTY. Trybunał postawił go w stan oskarżenia za czyny, jakich dopuścił się jako starszy oficer wojskowy, ponieważ dowodził, bezpośrednio i pośrednio, siłami zbrojnymi Herceg-Bośni/HVO oraz działaniami cywilnej policji Herceg-Bośni/HVO¹⁸. Akt oskarżenia wobec generała dotyczył dokonania masowych zbrodni wojen-

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Muzułmanie – słowo to pisane wielką literą oznacza Bośniackich muzułmanów, dziś Boszniaków. Muzułmanie z narodowości – oficjalnie od 1971 r. naród, zamieszkujący tereny obecnie nieistniejącej już Jugosławii (Bośnia i Hercegowina, Serbia, Czarnogóra, Chorwacja). Obecnie wielu Muzułmanów z narodowości podaje narodowość boszniacką. Liczbę Muzułmanów z narodowości szacuje się na około 100 tys. Zob. X. Bougarel, *Od „Muslimana” do „Bošnjaka”. Pitanje nacionalnog imena bosanskih muslimana*, Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka: Zbornik radova. Institut za istoriju, Sarajevo 2009, s. 117–138.

¹⁶ Trybunał ONZ – będzie wewnętrzne śledztwo...

¹⁷ Ibidem; W. Cieślak, „Kierowanie wykonaniem czynu zabronionego” jako istota sprawstwa kierowniczego, *„Państwo i Prawo”* 1992, nr 7, s. 73–74. Przepis art. 18 § 2 k.k. stanowi bowiem: „Odpowiada za podżeganie, kto chcąc, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, nakłania ją do tego”. Skądinąd „nakłaniać” znaczy – ni mniej, ni więcej – tylko tyle, co namawiać, przekonywać, skłaniać” – M. Czyżak, *Sprawstwo polecające w zorganizowanej strukturze przestępczej*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 6, s. 34.

¹⁸ <https://www.icty.org/x/cases/prlic/ind/en/prl-ii040304e.htm> (data dostępu: 3.08.2024).

nych skierowanych przeciwko ludności bośniacko-muzułmańskiej w ośmiu gminach w Bośni i Hercegowinie podczas wspólnego przestępczego przedsięwzięcia w latach 1992–1994¹⁹. W związku z tym w 2013 r. S. Praljak znalazł się wśród sześciu bośniackich Chorwatów skazanych przez ICTY za zbrodnie wojenne podczas wojny chorwacko-bośniackiej. Szczegółowy akt oskarżenia obejmował następujące czyny:

– cztery przypadki poważnych naruszeń konwencji genewskich²⁰ (umyślne zabójstwo, bezprawna deportacja, przeniesienie i zamknięcie cywilów, nieludzkie traktowanie, ekstensywne niszczenie mienia i zawłaszczanie własności, bezprawne [bez nakazu] i nieuzasadnione koniecznością konfiskaty na rzecz wojska);

– sześć naruszeń praw lub zwyczajów wojny (okrutne traktowanie, nielegalna praca, zniszczenie lub umyślna szkoda wyrządzona instytucjom o charakterze religijnym lub edukacyjnym, grabież własności publicznej lub prywatnej, bezprawny atak na ludność cywilną, bezprawne zadawanie terroru cywilom);

– pięć zbrodni przeciwko ludzkości²¹ (prześladowania na tle politycznym, rasowym i religijnym, morderstwo, deportacja, uwięzienie, akty nieludzkie)²².

Rozprawa w sprawie Praljaka rozpoczęła się 26 kwietnia 2006 r., a 29 maja 2013 r. izba orzekająca wydała wyrok skazujący w wysokości 20 lat pozbawienia wolności, zaś 28 czerwca 2013 r. skazany wniósł apelację. Natomiast 29 listopada 2017 r. zakończono postępowanie w sprawie przed ICTY, uznając go za winnego²³ (sąd podtrzymał wcześniejszy wymiar kary – 20 lat

¹⁹ <https://www.icty.org/en/press/statement-on-the-independent-review-regarding-the-passing-of-slobodan-praljak> (data dostępu: 3.08.2024).

²⁰ W dniu 12 sierpnia 1949 r. podpisane zostały w Genewie konwencje o ochronie ofiar wojny, a mianowicie: 1) Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych, 2) Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu, 3) Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych, 4) Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny. Akty dostępne w serwisie Lex.

²¹ Art. 7 Statutu Trybunał Karnego z dnia 17 lipca 1998 roku stanowi: 1. Dla celów niniejszego statutu „zbrodnie przeciwko ludzkości” oznacza którykolwiek z następujących czynów, popełniony w ramach rozległego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej: a) zabójstwo; b) eksterminacja; c) niewolnictwo; d) deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności; e) uwięzienie lub inne dotkliwe pozbawienie wolności fizycznej z naruszeniem podstawowych reguł prawa międzynarodowego; f) tortury; g) zgwałcenie, niewolnictwo seksualne, przymusowa prostytutka, wymuszona ciąża, przymusowa sterylizacja oraz jakiegokolwiek inne formy przemocy seksualnej porównywalnej wagi; h) prześladowanie jakiegokolwiek możliwej do zidentyfikowania grupy lub zbiorowości z powodów politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych, płci (...) lub z innych powodów powszechnie uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w związku z jakimkolwiek czynem, do którego odnosi się niniejszy ustęp, lub z jakiegokolwiek zbrodnią objętą jurysdykcją Trybunału; i) wymuszone zaginięcia osób; j) zbrodnie apartheidu; k) inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego

²² <https://www.icty.org/en/press/jadranko-prlic-bruno-stojic-slobodan-praljak-milivoj-petkovic-valentin-coric-and-berislav-0> (data dostępu: 3.08.2024).

²³ <https://balkaninsight.com/2018/11/02/slobodan-praljak-court-suicide-source-of-poison-unclear-11-02-2018/> (data dostępu: 4.08.2024).

pozbawienia wolności). Slobodan Praljak w 2017 r. złożył apelację od wyroku, ale nie zgodził się z werdyktem trybunału i 29 listopada 2017 r. na oczach wszystkich przebywających na sali rozpraw wypił truciznę, która spowodowała jego zgon. Tuż przed zażyciem trucizny 72-letni generał krzyknął: „Praljak nie jest zbrodniarzem wojennym. Z pogardą odrzucam taki wyrok”²⁴. Śmierć Praljaka potwierdził też rzecznik ICTY Nenad Golczevski, informując, że generał zmarł w szpitalu w Hadze²⁵.

Praljak był też znany z tego, że jako jeden z chorwackich pułkowników zgromadził dość znaczny majątek, które haski trybunał ocenił na 6,5 mln euro. Uwagę zwrócił na siebie, gdy w 1991 r. wstąpił jako ochotnik do Wojska Chorwackiego i sformował jednostkę złożoną z zagrzebskich artystów i intelektualistów. W czasie trwania procesu wydał osiemnaście książek (bardziej broszurek) z dokumentami i analizami poświęconymi ostatniej wojnie na Bałkanach. Sprawa sześciu byłych przywódców samozwańczego państwa Chorwatów bośniackich – proklamowanej w 1993 r. Herceg-Bośni – była ostatnim procesem przed ICTY. Należy też wyraźnie podkreślić, że Chorwaci przez większą część wojny w Bośni i Hercegowinie byli sojusznikami Boszniaków w walce z siłami serbskimi. Jednak od kwietnia 1993 r., wspierani militarnie i politycznie przez chorwacki rząd, prowadzili także wojnę z Boszniakami, zakończoną 1 marca 1994 r. podpisaniem układu o utworzeniu federacji muzułmańsko-chorwackiej w Bośni i Hercegowinie²⁶. Zmieniające się sojusze są symptomatyczne jeśli chodzi o wielokulturowe i wielonarodowe obszary nie tylko na Bałkanach (patrz: region Kaukazu).

Praljak spędził w areszcie w Scheveningen 13 lat i 8 miesięcy i w odróżnieniu od współoskarżonych odmawiał przeniesienia do aresztu domowego w Chorwacji, ponieważ w trybunale panuje taka zasada, że osadzony zostaje zwolniony po odbyciu dwóch trzecich kary. Ponadto hascy prawnicy wyjaśniali, dlaczego S. Praljak tak łatwo mógł wnieść na salę rozpraw fiolkę z trucizną. Tego rodzaju podsądni mają prawo do posiadania przy sobie osobistych leków, np. Slobodan Milošević cierpiał na nadciśnienie i miał prawo do trzymania przy sobie leków na tę przypadłość, jak wyjaśniał mecenas Toma Fila. Taki zwyczaj potwierdza też była rzeczniczka trybunału Florence Hattmann²⁷.

W związku z tym, że oskarżony dokonał aktu samobójczego na sali rozpraw, zostało wszczęte w tej sprawie wewnętrzne śledztwo. Po zbadaniu okoliczno-

---

²⁴ *Kościół katolicki w Bośni i Hercegowinie komentuje wyrok Trybunału*, <https://tvn24.pl/swiat/kosciol-katolicki-w-bosni-i-hercegowinie-krytykuje-wyrok-trybunalu-ra795237-ls2575433> (data dostępu: 3.08.2024).

²⁵ J. Wilczak, *Slobodan Praljak otrul się podczas rozprawy przed Trybunałem w Hadze*, „Polityka” z 29 listopada 2017 r., <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1729480,1,slobodan-praljak-otrul-sie-podczas-rozprawy-przed-trybunalem-w-hadze.read> (data dostępu: 5.10.2024).

²⁶ G. Rudman, *Backtracking to reformulate: establishing the Bosnian Federation*, „International Negotiation” 1996, vol. 1, nr 3, s. 525–545.

²⁷ *Ibidem*.

ści zdarzenia ICTY stwierdził, że w trakcie dochodzenia nie stwierdzono żadnych nieprawidłowości w procedurach bezpieczeństwa, o czym poinformował kierujący dochodzeniem Hassan Bubacar Jallow²⁸. Jednak dotychczas nie udało się wyjaśnić, jak Praljak zdobył cyjanek, którym posłużył się celem popełnienia samobójstwa. H.B. Jallow zaznaczył, że biorąc pod uwagę surowo przestrzegane zasady trybunału nakazujące odnoszenie się z szacunkiem do sądzonych więźniów, przeszukania dokładniejsze od przeprowadzonych nie były możliwe²⁹. Zatem nie dało się zapobiec śmierci generała³⁰. Raport w tej sprawie przedstawiony został na krótko przed oficjalnym zamknięciem ICTY, co nastąpiło 21 grudnia 2017 r. po zakończeniu wszystkich procesów³¹.

Chorwacka opinia publiczna a wyrok ICTY wobec Slobodana Praljaka

Kościół rzymskokatolicki Bośni i Hercegowiny krytycznie ocenił decyzję ICTY, który odmówił rewizji wyroków za zbrodnie wojenne w latach 1993–1994 wydanych wobec sześciu byłych przywódców bośniackich Chorwatów (w sumie na 111 lat pozbawienia wolności). Głównym skazanym był oczywiście S. Praljak. Wydarzenie to odbiło się szerokim echem w chorwackiej społeczności Bośni i Hercegowiny, a ich symbolicznym głosem był protest bośniackiego kard. Vinko Puljić, który w imieniu Episkopatu Bośni i Hercegowiny wydał oficjalne oświadczenie, określając werdykt trybunału jako „niemoralny, nie do przyjęcia i niebezpieczny dla przyszłości kraju”³². Ponadto inny chorwacki kard. Puljić stwierdził, że wyrok ten ukazuje, że „dla ludu chorwackiego (...) nie ma miejsca w Bośni i Hercegowinie”³³. Jednocześnie ówczesny premier Chorwacji Andrija Plenković wzmocnił ten głos, powtarzając, że wyrok wobec S. Praljaka był „niesprawiedliwy”, a stowarzyszenie chorwackich generałów wyłożyło w swej siedzibie w Zagrzebiu księgę kondolencyjną w związku ze śmiercią generała³⁴.

Jak donosi agencja AFP, Chorwaci identyfikują Praljaka jako bohatera, także K. Grabar-Kitarović (ówczesna prezydent Chorwacji) oddała mu hołd

²⁸ Śledztwem w sprawie S. Praljaka kierował przewodniczący sądu najwyższego Gambi i były prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy Hassan Bubacalara Jellow.

²⁹ S. Redo, *Commentary on the Judgment of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) of 29 November 2017 (Case No. IT-04-74-T)*, *Judgment of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International, Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2018, vol. 23, nr 3, s. 113–119.

³⁰ B. Hola, *Sentencing of international crimes at the ICTY and ICTR. Consistency of sentencing case law*, „Amsterdam Law Review Forum” 2012, vol. 4, nr 4, s. 6.

³¹ <https://www.icty.org> (data dostępu: 9.08.2024).

³² *Kościół katolicki w Bośni i Hercegowinie...*

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

podczas promocji książki zatytułowanej *Generał Praljak*. „Wkład generała Slobodana Praljaka miał niezwykle znaczenie zarówno dla obrony Chorwacji i Bośni przed agresją [wielkiej Serbii], jak i dla przetrwania narodu chorwackiego na jego historycznym terytorium podczas wojny patriotycznej – oświadczyła wówczas szefowa państwa”³⁵. Jednocześnie, kiedy uzyskała informacje o samobójstwie S. Praljaka, przerwała oficjalną wizytę w Islandii i bezzwłocznie wróciła do kraju, a chorwacki parlament przerwał posiedzenie. Pani prezydent stwierdziła też, że generał był przykładem „prawdy, której nieustępliwie bronił po wojnie”³⁶.

Zakończenie

Slobodan Praljak jako człowiek o wszechstronnym wykształceniu wytworzył specyficzny rodzaj kultury organizacyjnej, przy wykorzystaniu swojej wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Generał, będąc intelektualistą, naukowcem, pisarzem, artystą, wpisał się w chorwacką wizję narodu, który według swojej misji w południowej Europie symbolizował „zachodnią” cywilizację, w odróżnieniu od pozostałych „barbarzyńców” (w domyśle: Boszników i Serbów).

W związku z powyższym autorka tekstu weryfikuje postawione we wstępie pytania badawcze:

1) Jakie są psychologiczno-socjologiczne symptomy zbrodniarzy wojennych? Odpowiedź: Brak poczucia winy, podkreślanie patriotyzmu wręcz nacjonalizmu, gloryfikowanie swojego narodu i jednocześnie pogarda dla „innych, obcych”, przekonanie o wyższości swojego narodu nad pozostałymi (innymi, narodowo, etnicznie, religijnie, cywilizacyjnie).

2) Jak przebiegał proces karny Slobodana Praljaka? Odpowiedź: Slobodan Praljak podczas procesu miał zapewnione prawo do obrony, dobre warunki bytowe w areszcie i opiekę medyczną. Ponadto zachowywano wobec niego wszelkie reguły wynikające z praw człowieka do bezstronnego rozstrzygnięcia w trakcie przewodu sądowego, który odbywał się przed ICTY w Hadze.

3) Jaka jest skala przywiązania chorwackiego państwa (zarówno władz państwowych jak i społeczeństwa) do wojennych narracji związanych z ostatnimi konfliktami zbrojnymi? Odpowiedź: Dość znaczna i bezkrytyczna.

4) Jaki jest obraz Slobodana Praljaka w chorwackim społeczeństwie? Odpowiedź: Zdecydowanie pozytywny.

³⁵ <https://www.vecernji.hr/vijesti/slobodan-praljak-18598>,

³⁶ Ibidem.

Weryfikacja postawionych hipotez badawczych

Hipoteza 1: Psychologiczno-socjologiczne symptomy, którymi odznaczają się zbrodniarze wojenni, wskazują na ich przywiązanie do narodowych wartości, pogardę i brak szacunku do przeciwników zarówno politycznych, jak i militarnych. Zbrodniarze wojenni wykazują wysoki poziomem egoizmu i narcyzmu oraz widoczną charyzmę i bezwzględne przekonanie do wyznawanej ideologii. W wyniku zgromadzonego materiału badawczego i dokonanej analizy hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie.

Hipoteza 2: Proces S. Praljaka był prowadzony profesjonalnie, bezstronnie i transparentnie. Oskarżony miał zapewnione bezpieczeństwo, pełne prawo do obrony (posiadał pełnomocnika), dobre warunki bytowe w więzieniu (mógł posiadać przy sobie przedmioty osobiste) oraz dostęp do opieki zdrowotnej. Hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie.

Hipoteza 3: Skala przywiązania chorwackiego państwa (zarówno władz państwowych, jak i społeczeństwa) do wojennych narracji związanych z ostatnimi konfliktami zbrojnymi jest wyjątkowo wysoka, a chorwacka opinia publiczna pozytywnie ocenia, usankcjonowanych prawem i potwierdzonych ostatecznym wyrokiem skazującym, autentycznych zbrodniarzy wojennych, ponieważ to oni odzwierciedlają przekonania i poglądy społeczeństwa, które jeszcze nie zmierzyło się z zbrodniami chorwackich nazistów³⁷ z okresu II wojny światowej. W wyniku zgromadzonego materiału badawczego i dokonanej analizy hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie.

Hipoteza 4: Obraz Slobodana Praljaka w chorwackim społeczeństwie jest pozytywny. Rodacy uważają go za bohatera narodowego, wojennego patriotę i obrońcę chorwackiej racji stanu. W wyniku zgromadzonego materiału badawczego i dokonanej analizy hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie.

Ogólnie rzecz biorąc, chorwacka opinia społeczna niebawem rzadko dowiadywała się o rodzimych zbrodniarzach. Niewielu też Chorwatów zostało w Hadze skutecznie osadzonych i skazanych, co wytworzyło poczucie bezkarności i bezwzględnej obrony ewidentnych zbrodniarzy wojennych o chorwackiej narodowości, powtarzając jak mantrę, że Chorwacja to wieczna ofiara, tak jak Austriacy twierdzili, że byli pierwszą „ofiara” Adolfa Hitlera.

---

³⁷ Parlament czarnogórski 28 czerwca 2024 r. przegłosował rezolucję o ludobójstwie w obozach w Jasenovcu, Dachau i Mauthausen. Rezolucja ta została przedłożona parlamentowi Czarnogóry przez jej obecnego przewodniczącego Andrija Mandicia w odpowiedzi na poparcie przez rząd Czarnogóry rezolucji ONZ w sprawie ludobójstwa w Srebrenicy (23 maja 2024 r.). Pierwotny tytuł rezolucji odnosił się jedynie do obozu w Jasenovcu – największego systemu obozów koncentracyjnych, utworzonego w 1941 r. przez chorwackich ustaszki w Niepodległym Państwie Chorwackim. Tuż przed głosowaniem przyjęto jednak poprawkę, na mocy której dodano również informacje dotyczącą obozów znajdujących się w Austrii oraz w Niemczech, w których również, podobnie jak w Jasenovcu, podczas II wojny światowej zginęli Serbowie i przedstawiciele innych narodów – *Kontrowersyjna rezolucja przyjęta w Czarnogórze*, <https://ies.lublin.pl/komentarze/kies-1168/> (data dostępu: 11.08.2024).

W związku z tym przypadek S. Praljaka jest przysłowiowym wyjątkiem od reguły i uświadamia, że zbrodnie popełniały wszystkie strony bośniackiego konfliktu. Jednocześnie ich ciężar jest porównywalny, bo były wymierzone przeciwko sąsiadom, współobywatelom byłej Jugosławii³⁸. Dlatego tak ważna jest decyzja Izby Odwoławczej Trybunału, która utrzymała wyroki skazujące w stosunku do S. Praljaka i pozostałych skazanych (najwyższy wyrok: 25 lat więzienia, wymierzony wobec Jadranko Prlićia – kolejnego chorwackiego intelektualisty, doktora ekonomii, profesora uniwersytetu w Sarajewie, a następnie czynnego polityka, ministra obrony, wicepremiera Federacji Bośni i Hercegowiny, ministra spraw zagranicznych BiH do 2001 r.³⁹).

W oficjalnym oświadczeniu haski urząd prokuratora oświadczył: „Oskarżeni, wraz z ówczesnymi wyższymi rangą przywódcami Republiki Chorwacji, byli uczestnikami wspólnego przestępczego czynu, który miał na celu etniczne czystki wobec ludności muzułmańskiej w Bośni”⁴⁰. Trybunał przyznał, że ówczesne kierownictwo Chorwacji, w tym prezydent Franjo Tuđman, minister obrony Gojko Šušak i gen. Janko Bobetko, „popierali zbrodniczy cel czystek etnicznych i przyczynili się do jego realizacji”. W związku z tym po raz pierwszy wymienił jasno i wyraźnie nazwisko Franja Tuđmana jako „architekta zbrodni” w postaci sprawstwa kierowniczego⁴¹, chorwackiego nacjonalisty, który przez lata przedstawiał się jako demokratę⁴². Dodatkowo S. Praljak, wypijając na oczach społeczności międzynarodowej w haskim trybunale fiolkę z cyjankiem potasu, odegrał po raz ostatni swoją teatralną rolę „chorwackiego bohatera narodowego” w bałkańskim melodramacie.

³⁸ J. Wilczak, op. cit.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ M. Filar określił sprawstwo polecające mianem „rozkazosprawstwa” – M. Filar, *Postacie zjawiskowe przestępstwa w projektach nowego polskiego kodeksu karnego lat 1980–1990*, „Przegląd Prawa Karnego” 1992, nr 6, s. 38–39. Wydaje się jednak, że posługiwanie się nazwą „rozkazosprawstwo” nasuwa przypuszczenie, że instytucja sprawstwa polecającego została zawężona wyłącznie do sytuacji, w której polecenie dokonania czynu zabronionego przybiera postać rozkazu, tj. „polecenia określonego działania lub zaniechania wydanego służbowo żołnierzowi przez przełożonego lub uprawnionego żołnierza starszego stopniem” (art. 115 § 18 k.k.), a zatem do okoliczności występujących w zasadzie wyłącznie na gruncie struktur wojskowych. Tymczasem przepis art. 18 § 1 k.k. ma zastosowanie nie tylko do stosunków panujących w siłach zbrojnych, ale także w obrębie innych organizacji paramilitarnych (Policja, Straż Graniczna, Służba Więzienna itp.), struktur przestępczych, a także poza nimi. Co więcej, należy zaznaczyć, że nawet w wojsku ma zastosowanie nie tylko w przypadku, gdy nakazanie określonego działania lub zaniechania działania jest rozkazem (w rozumieniu art. 115 § 18 k.k.), ale także wówczas, gdy odpowiada terminowi „polecenie”. Jedynie wyłączenie karalności dla wykonawcy rozkazu jest możliwe tylko wtedy, gdy polecenie przybrało formę rozkazu (w rozumieniu k.k.) – zob. M. Klepner, *Sprawstwo polecające*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 1, s. 70.

⁴² J. Wilczak, op. cit.

Wykaz literatury

- Bougarel X., *Od „Muslimana” do „Bošnjaka”. Pitanje nacionalnog imena bosanskih muslimana*, Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka: Zbornik radova. Institut za istoriju, Sarajevo 2009.
- Cieślak W., „Kierowanie wykonaniem czynu zabronionego” jako istota sprawstwa kierowniczego, „Państwo i Prawo” 1992, nr 7.
- Czyżak M., *Sprawstwo polecające w zorganizowanej strukturze przestępczej*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 6.
- Filar M., *Postacie zjawiskowe przestępstwa w projektach nowego polskiego kodeksu karnego lat 1980–1990*, „Przegląd Prawa Karnego” 1992, nr 6.
- Hebda W., *Serbosko-chorwackie stosunki polityczne na przełomie XX i XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa 2018.
- Hola B., *Sentencing of international crimes at the ICTY and ICTR. Consistency of sentencing case law*, „Amsterdam Law Review Forum” 2012, vol. 4, nr 4.
- Klepner M., *Sprawstwo polecające*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 1.
- Lovrenović I., Jergović M., *Bosna i Hercegovina. Budućnost nedovršenog rata*, Znanje d.o.o., Zagreb 2010.
- Markešić L., *O izlazima iz bespuća hrvatske politike u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2012.
- Pehar J. (red.), *Hrvatska enciklopedija Bosne i Hercegovine*, t. 2, Hrvatski leksikografski institute Bosne i Hercegovine, Mostar 2015.
- Redo S., *Commentary on the Judgment of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) of 29 November 2017 (Case No. IT-04-74-T)*, Judgment of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International, Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, „Białostockie Studia Prawnicze” 2018, vol. 23, nr 3.
- Rudman G., *Backtracking to reformulate: establishing the Bosnian Federation*, „International Negotiation” 1996, vol. 1 (3).

Summary

General Slobodan Praljak – Croatian criminal intellectual (case study)

Keywords: international criminal law, case study, war crimes, national hero, ICTY, Croatia, Herceg-Bosnia, Bosniak, Slobodan Praljak, politics.

The article describes the figure of a Croatian general, a criminal intellectual who had three degrees (he graduated in electrical engineering from the Faculty of Electronics and Computer Science in Zagreb, philosophy and sociology from the Faculty of Philosophy in Zagreb, and the Academy of Theatre, Film and Television (currently the Academy of Dramatic Arts) in Zagreb. In the 1970s and 1980s, S. Praljak was a theatre director in Zagreb, Osijek, and

Mostar. The text consists of three main parts and includes an introduction and conclusion. The first part contains a description of the activities (*modus operandi*) of Slobodan Praljak. The second describes the figure and criminal activities of General S. Praljak – the leader of Bosnian Croats in the Republic of Herceg-Bosnia (Hrvatska Republika Herceg-Bosna) in the years 1991–1994. The third part of the article presents the reactions of Croatian society to the verdict of the Hague Tribunal against Slobodan Praljak. The intellectual general entered the history of Croatian, but also of European, international criminal law because in a very spectacular and truly theatrical way, he finished his life by drinking a vial of poison during the trial of his crimes at the Hague Tribunal. The purpose of this article is to expose the reader to the character and political-military activities of Croatian General Slobodan Praljak, the leader of the Bosnian Croats during the last civil war on the territory of the former Yugoslavia (specifically, Bosnia and Herzegovina), who committed leadership perpetration of war crimes in the described region. Based on the collected and verified research material, the following conclusions were drawn, S. Praljak practised a traditional leadership model based on the power of hard authority with a distinctly dictatorial tinge. At the same time, the general favoured a Croatian national ideology saturated with nationalism, xenophobia and a desire to dominate the other nations and ethnic groups living in Bosnia and Herzegovina.

General J. Praljak, just as he ostentatiously showed devotion to Croatian national traditions at the same time clearly showed contempt and disrespect for any opponents. Moreover, like other war criminals, he represented a high level of selfishness and narcissism, as well as apparent charisma and absolute conviction to the professed ideology. At the same time, these kinds of views are held by a significant part of Croatian society reproducing the war narratives associated with recent armed conflicts. Croatian public opinion positively evaluates, sanctioned by law and confirmed by final conviction, authentic war criminals, because it is their mirror image. Moreover, the Croatian people have yet to confront the crimes of World War II Croatian Nazis. In conclusion, the image of Slobodan Praljak in Croatian society is extremely positive, his compatriots consider him a national hero, war patriot and defender of the Croatian *raison d'état*. On the other hand, the intellectual general has gone down in Croatian, but also European, history of international criminal law, because in a very spectacular and truly theatrical way, he ended his life by drinking a vial of poison during a court hearing to try his crimes at The Hague Tribunal (ICTY).

